

# ΣΥΝΟΡΑ

7 Οκτωβρίου 2017

## ΟΙ ΔΥΟ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΟΡΟΥ

Όταν λέμε «σύνορο», αυτό που έρχεται πρώτο στο μυαλό είναι μια γραμμή – μια λεπτή γραμμή πάνω στον χάρτη. Όμως μόλις δοκιμάσεις έστω και μία φορά να την περάσεις, καταλαβαίνεις: το σύνορο δεν είναι γραμμή, είναι εμπειρία. Αφήνει ίχνος στο σώμα, μεταδίδεται μέσα από γενιές, αλλάζει τον δρόμο του νερού, ξαναγράφει τη μνήμη του χώματος. Το σύνορο δεν είναι μόνο γεωγραφικό· είναι ταυτόχρονα νομική μυθοπλασία, στρατιωτικός μηχανισμός, οικονομική μηχανή, ψυχικό τραύμα, κατηγορία ταυτότητας και σωματική εμπειρία – όλα μαζί.

Η κίνηση κατά μήκος των συνόρων δεν είναι ισόποσα κατανεμημένη. Άλλοι μετακινούνται ελεύθερα – βίζα προνομίου, κινητικότητα κεφαλαίου. Άλλοι εμποδίζονται ή ποινικοποιούνται – μετανάστες, φτωχοί, φυλετικά σηματοδοτημένα σώματα. Το ερώτημα είναι πάντα: ποιος μετακινείται; Υπό ποιες συνθήκες; Με την άδεια ποιανού;

«Ένας ομιλητής, εξηγώντας τι σημαίνει να μεγαλώνεις σε παραμεθόρια ζώνη, λέει: «Ο παππούς μου εξορίστηκε. Ο πατέρας μου έγινε πρόσφυγας. Εγώ μεγάλωσα με έναν φόβο που δεν μπορώ να ονομάσω. Τα σύνορα πέρασαν μέσα από σώματα και γενιές.»»

Για να καταλάβουμε τις πολιτικές των συνόρων, πρέπει πρώτα να ρωτήσουμε τι κάνει το σύνορο. Ποιος το έβαλε αυτό το σύνορο; Είναι πραγματικό, ή επιβλήθηκε; Τι κάνει αυτό το σύνορο δυνατό και τι αδύνατο; Τα σύνορα δεν περιορίζουν μόνο την κίνηση· καθορίζουν ποιος θα είναι τι. Ένας «πολίτης συνόρου» είναι άλλο πλάσμα από ένα χωρίς σύνορα υποκείμενο. Τα σύνορα παράγουν κατηγορίες – πρόσφυγας, μετανάστης, πολίτης, Άλλος.

Κάθε αφήγηση διέλευσης συνόρων επιβεβαιώνει ξανά το ίδιο το σύνορο. «Πέρασα τα σύνορα» ή «έμεινα κολλημένος στα σύνορα» – και τα δύο εδραίωνουν την πραγματικότητα του συνόρου. Τι θα γινόταν αν μιλούσαμε για τα κοινά; Για χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι ζούσαν σε κοινές γαίες. Μόνο τα τελευταία πενήντα ως πεντακόσια χρόνια αυτές οι γαίες εθνικοποιήθηκαν, περιφράχτηκαν, οριοθετήθηκαν. Όταν λέμε «μετανάστης», μιλάμε στην πραγματικότητα για ανθρώπους από τους οποίους εκλάπησαν τα κοινά – όχι για ανθρώπους εκ θεμελίων εκτοπισμένους. Η ανάκτηση της μνήμης του κοινού πριν από τα σύνορα κλονίζει τη φυσικότητα των συνόρων.

## Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΗΣ ΒΡΟΧΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Όποιος μιλάει για τα σύνορα της δημοσιογραφίας, μας πηγαίνει σε εντελώς άλλο μέρος: στα χωριά της Ανατολίας που υποφέρουν από ξηρασία. Αυτό που βρίσκει ερευνώντας την παράδοση της προσευχής της βροχής είναι πολύ περισσότερο από ένα μετεωρολογικό τελετουργικό.

«Το φαγητό μαζεύεται, μαγειρεύεται όλοι μαζί, μεταφέρεται στο σπίτι της πιο φτωχής οικογένειας του χωριού. Ο γέροντας λέει: 'Ίσως, χάρη σε αυτά τα μικρά ζώα, ο θεός δεχτεί την προσευχή μας'. Δεν είναι δικαιοσύνη ως έννοια, είναι δικαιοσύνη ως βιωμένη πρακτική. Ο εξαγνισμός της αμοιβαίας εξάρτησης.»

Η προσευχή της βροχής είναι, στην ουσία, μια συνοριακή πρακτική – στέκεται στο σύνορο ανάμεσα στο ορατό και το αόρατο, το επιστημονικό και το πνευματικό, το ατομικό και το συλλογικό. Αυτός που την ερευνά την ανακάλυψε

ενώ έκανε κλιματική δημοσιογραφία. Στέκεται κάπου ανάμεσα στην επαγγελματική δημοσιογραφία και στον ακτιβισμό, ανάμεσα στη συλλογή σαφούς πληροφορίας και στη ζωή με την αβεβαιότητα. Δεν μπορεί να μείνει

εντός των επαγγελματικών συνόρων του ειδησεογραφικού κόσμου· γιατί αυτό που αφηγείται ξεχειλίζει πέρα από αυτά τα σύνορα. Συλλέγει σαφή στοιχεία για τείχη, φράγματα, συγκρούσεις – αλλά κουβαλά μια διαρκή ασάφεια για το τι να κάνει με αυτές τις πληροφορίες.

Σε στιγμές κρίσης υπάρχει σαφήνεια – τείχος, φράγμα, σύγκρουση· ορατό, τεκμηριώσιμο. Η κρίση παράγει έργα. Όμως σε εποχές εκτός κρίσης η ασάφεια καλύπτει τα πάντα και μεγαλώνει η αίσθηση της διασποράς. Πώς μένει κανείς με αυτή την ασάφεια; Η αλυτότητα, αν δεν παραλύει, είναι ίσως ένα πεδίο δυνατότητας. Πρέπει να αντιστεκόμαστε στην παρόρμηση να λύσουμε πολύ γρήγορα. Να κινούμαστε με την ασάφεια – αλλά συμπεριλαμβανοντας και άλλους, μην αφήνοντας την ασάφεια να μετατραπεί σε παράλυση.

## ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

Όποιος κάνει βίντεο-ακτιβισμό, αφηγείται ότι η τεκμηρίωση δεν είναι μια απλή διαδικασία καταγραφής. Δουλεύοντας με μετανάστες, άρχισε να ενδιαφέρεται για τα υπόλοιπα – για όσους έμειναν πίσω, για όσους δεν μετρήθηκαν, για όσους αφήθηκαν έξω από την επίσημη αφήγηση. Τα υπόλοιπα, πέρα από οικονομική έννοια, αντιπροσωπεύουν ανθρώπους, ιστορίες, εμπειρίες που έγιναν αόρατες.

«Σε ένα σημείο, δεν τεκμηριώναμε πια τα σύνορα – τα σύνορα πέρασαν μέσα από εμάς. Η άβυσσος ανάμεσα στην εικόνα που τραβιόταν και στη βιωμένη εμπειρία έγινε το βασικό υλικό. Μετατραπήκαμε στο ίδιο το πράγμα που δουλεύαμε.»

Η τεκμηρίωση συμμετέχει στην πράξη της δημιουργίας κόσμου. Καθιστά ορατούς τους διαγραμμένους δρώντες. Αλλά και η ίδια η τεκμηρίωση χαράζει σύνορο – ανάμεσα σε αυτήν την πλευρά της κάμερας και την άλλη. Ποιος μιλά; Ποιος ακούει; Προς όφελος ποιανού; Αυτά τα ερωτήματα συνιστούν τόσο τη δύναμη όσο και την ηθική ευθύνη της μαρτυρίας.

Η έννοια των «υπολοίπων» είναι εδώ πολύ περισσότερο από οικονομικός όρος. Είναι κάθε εμπειρία, κάθε ιστορία, κάθε άνθρωπος αφημένος έξω από την επίσημη αφήγηση. Η πράξη της συλλογής – αρχειοθέτηση, αναδιανομή – είναι μια πρακτική που γίνεται χωρίς αξίωση συγγραφικότητας. Η συλλεκτικότητα δεν είναι ιδιοποίηση, είναι πράξη μεταφοράς. Και αυτή η μεταφορά αποτελεί από μόνη της παραβίαση συνόρου: πιέζει το σύνορο του τι θεωρείται πολύτιμο, το σύνορο του τι θεωρείται είδηση, το σύνορο του ποιος έχει δικαίωμα λόγου.

## ΑΝΕΣΤΡΑΜΜΕΝΟΙ ΧΑΡΤΕΣ

Μια καλλιτέχνις μιλά για την επίδραση που έχει η αντιστροφή του παγκόσμιου χάρτη. Η Αφρική επάνω, η Ευρώπη κάτω. Η ίδια γεωγραφία – διαφορετική αντίδραση του νευρικού συστήματος. Αυτή η οπτική αντιστροφή φέρνει στο φως πόσο τεχνητός είναι ο κανονικοποιημένος μας διαχωρισμός.

«Λευκά φτερά στην είσοδο – απαλότητα, φροντίδα, αρχή. Μαύρα φτερά στην έξοδο – πύκνωση, τέλος. Οι επισκέπτες περπατούσαν ανάμεσα στα φτερά προς τα αστέρια. Η κοσμική προοπτική έκανε τα σύνορα παράλογα.»

Η καλλιτεχνική πρακτική δεν είναι εικονογράφηση εννοιών. Είναι μορφή παραγωγής γνώσης που δεν είναι προσβάσιμη με άλλες μεθόδους. Ανεστραμμένοι χάρτες, εγκαταστάσεις με φτερά, ηχητικές καταγραφές αναπνοής – δεν είναι αισθητικές επιλογές, είναι επιστημολογικές παρεμβάσεις.

Για μια καλλιτέχνη προερχόμενη από προσφυγική οικογένεια, το σύνορο δεν υπήρξε ποτέ αφηρημένη έννοια. Μεγάλωσε στη Σμύρνη αλλά ποτέ δεν ήταν εντελώς «από εκεί». Η εμπειρία του εκτοπισμού που μεταφέρεται στην οικογένεια θυμίζει διαρκώς τη σωματική διάσταση του συνόρου. Στο έργο της «Strange Fruit» – τίτλος δανεισμένος από το τραγούδι της Μπίλι Χόλιντεϊ – αναποδογυρίζει τον κόσμο. Το νότιο ημισφαίριο επάνω, το βόρειο κάτω. Είναι ο ίδιος πλανήτης αλλά όταν αλλάζει η οπτική, το νευρικό σύστημα παθαίνει σοκ. Η κανονικοποιημένη μας ιεραρχία δεν είναι παρά

μια πολιτισμική επιλογή της προβολής Μερκάτορα.

Να δουλεύεις στο σύνορο διαφορετικών τρόπων σκέψης: να περπατάς, να αναπνέεις, να συλλέγεις-να μαρτυράς, να αναποδογυρίζεις. Όλα κάνουν την ίδια ερώτηση: όταν τα σύνορα μετατοπίζονται, πώς γνωρίζουμε διαφορετικά;

### ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ΦΡΑΓΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Όποιος περπατά στη γραμμή υπεράσπισης των Βόρειων Δασών, ακολουθεί τα ίχνη των λατομείων και πορεύεται κατά μήκος των ορίων της πόλης. Όσο περισσότερη πέτρα εξορύσσεται, τόσο πιο μακριά μετατοπίζεται το σύνορο. Όλοι μας είμαστε συνένοχοι στη μετακίνηση αυτής της γραμμής εξόρυξης.

«Στα σύνορα Şirnak-Hakkari έχουν χτιστεί έντεκα φράγματα – φράγματα με μηδενική λειτουργία υδρικής διαχείρισης. Αμιγώς στρατιωτικά. Η έννοια του «φράγματος ασφαλείας» δεν υπάρχει στην παγκόσμια βιβλιογραφία. Την επινοήσαμε κατά λάθος.»

Το νερό δεν αναγνωρίζει σύνορα, αλλά το σύνορο ορίζει το νερό. Όταν τα φράγματα αλλάζουν τη ροή του νερού, ορίζουν εκ νέου και τις συνθήκες ζωής κάθε ζωντανού πλάσματος που ζει στην περιοχή. Τα οικολογικά σύνορα προηγούνται των πολιτικών και τα διαμορφώνουν. Το νερό, τη γεωλογία, την οικολογία δεν μπορείς να τα διαχωρίσεις από τα πολιτικά σύνορα – τα σύνορα ανασχηματίζουν τα οικοσυστήματα. Ένα πρόγραμμα υδάτινου εργαστηρίου, ταξιδεύοντας σε διάφορες περιοχές, συνενώνει γύρω από τα ζητήματα του νερού τοπικούς δρώντες – αγρότες, μηχανικούς, ακτιβιστές, ερευνητές. Ο ρόλος του διευκολυντή είναι σημαντικός: όχι να είναι ειδικός, αλλά να δημιουργεί χώρο όπου διαφορετικοί άνθρωποι σκέφτονται μαζί για κοινά υδάτινα προβλήματα.

Η διαδρομή του περιπάτου μετατρέπεται σε εργαλείο παρακολούθησης. Οι φωτογραφίες των συμμετεχόντων γίνονται συλλογικό τεκμήριο της αστικής ανάπλασης. Εναντίον του ειδικού σχεδιασμού, ο συμμετοχικός περίπατος – εκδημοκρατισμός της παραγωγής γνώσης.

Όμως το νερό δεν είναι μόνο πρόβλημα της Κωνσταντινούπολης. Μια άλλη φωνή, που χαρτογραφεί την περιβαλλοντική δικαιοσύνη, μιλά για ένα παγκόσμιο δίκτυο: Ινδία, Λατινική Αμερική, Αφρική, Βαλκάνια. Ποιες κοινότητες κουβαλούν το οικολογικό βάρος της οικονομικής ανάπτυξης; Σε ποιον ανήκουν οι πόροι; Ποιος κερδίζει, ποιος υποφέρει; Οι ίδιοι οι χάρτες δημιουργούν διάλογο – οι ακτιβιστές εισάγουν δεδομένα, ανασχηματίζουν τους δικούς τους αγώνες ως κομμάτι ενός παγκόσμιου μοτίβου. Αυτή η δουλειά κατευθύνεται συνειδητά από τον Βορρά στον Νότο και από τον Νότο στον Νότο – δεν είναι εξορυκτική έρευνα που επιβάλλει τις κατηγορίες του Βορρά. Οι ερευνητές δεν μελετούν τις κοινότητες· βοηθούν τις ήδη οργανωμένες κοινότητες να αρθρώσουν τη δική τους ανάλυση. Η παραγωγή γνώσης μετατοπίζεται από την ακαδημαϊκή εξόρυξη σε μια πρακτική κεντρωμένη στο κίνημα.

### ΝΑ ΤΟΠΟΘΕΤΕΙΣ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΣΟΥ ΩΣ ΑΣΤΡΟΣΚΟΝΗ

Όποιος μετακόμισε στο Μαρντίν, ξεκινά την αφήγησή του με μια ιστορία ακρίδας. Στη σαμανική παράδοση, το άλμα της ακρίδας υποδεικνύει αλλαγή ζωής – καλή ή κακή, αδιευκρίνιστη. Μένει εκεί τέσσερα χρόνια. Το άλμα ακόμα τον κινητοποιεί.

«Στις εξετάσεις για επίκουρος καθηγητής τον ρώτησαν: «Πώς τοποθετείτε τον εαυτό σας;». Βγήκε η πιο ειλικρινής απάντηση: «Τοποθετώ τον εαυτό μου ως αστροσκονη». Η πρακτική μου απορρίπτει τη σταθερή τοποθέτηση, παραμένει διασκορπισμένη και σε θεμελιώδες επίπεδο.»

Αυτή η διασπορά δεν είναι φυγή, είναι ηθική στάση. Ερευνά τη διαφορά ανάμεσα στο συλλογικό πένθος και στο βίωμα του πένθους – διαφορετικές γλώσσες, διαφορετικά συμφραζόμενα, διαφορετικοί λαοί. Εκεί που οι λέξεις δεν αρκούν, αρχίζει να συλλέγει ήχους αναπνοής ανθρώπων που έχουν βιώσει τραύμα. Όμως η χρήση καταγραφών αναπνοής άλλων ανθρώπων δεν είναι αρχικά ηθική. Λύση: πρώτα να καταγράψει τη δική του αναπνοή ενώ

συζητά με ψυχολόγο για τις δικές του απώλειες. Μόνο τότε γεννιέται η εξουσιοδότηση να δουλέψει με τις φωνές των άλλων. Κίνδυνος, δυσφορία, παραβίαση συνόρου – είναι αναγκαία για την ανάπτυξη. Παιδικές

καταδύσεις, εργασία αναπνοής μέσα από τραύμα, μάθηση του πώς να ζεις σε άγνωστα μέρη, απόρριψη του διαχωρισμού ανάμεσα σε τέχνη/ζωή/γνώση – όλα είναι κομμάτια της ίδιας κίνησης.

Αυτός ο άνθρωπος, που μετά το Γκεζί άφησε το ιδιωτικό σχολείο και πήγε να ιδρύσει Σχολή Καλών Τεχνών στο Πανεπιστήμιο Mardin Artuklu, μιλά για τον φόβο της απομάκρυνσης από την Κωνσταντινούπολη με τη μεταφορά του φαριού – φάρι έξω από το νερό. Αλλά στην Ουγκάντα, στη Ρουάντα, στο πίσω μέρος ενός λεωφορείου χωρίς ανάρτηση, ενώ νιώθει άμεσα το δάπεδο, ενώ είναι μάρτυρας θεραπείας μετά από τραύμα – αισθάνεται πιο πολύ «σαν στο σπίτι» του. Αυτή η «δυσφορία» είναι αυθεντικότερη από μια ταυτότητα που βασίζεται στην ασφάλεια.

Φτιάχνει κρυπτογραφημένους χάρτες αλλά δεν τους ολοκληρώνει ποτέ – οι συμβατικοί χάρτες δείχνουν συντεταγμένες, ενώ οι δικόι του χάρτες δείχνουν πώς ένας τόπος αποκαλύπτεται μέσω του βλέμματος, μέσω σωματικής προσοχής. Στο σύνορο Eskişehir-Yenişehir σχεδιάζει για οκτώ ώρες μια μεγάλη πέτρινη επιφάνεια, ενώ στην κορυφή ακούγεται ομιλία του Ερντογάν. Το σχέδιο γίνεται χάρτης: σε ποια κατεύθυνση κοιτάζει κάθε σημείο, τι φαίνεται από κάθε κατεύθυνση – γραμμές ηλεκτρικής ενέργειας, παλαιό αρμενικό νεκροταφείο, κάστρο ανοικτό σε άλλους και κλειστό σε άλλους. Πιέζοντας υπερβολικά με το μολύβι τρυπάς το χαρτί – φυσική μεταφορά για το πώς μπορεί να βλάψει η προσοχή.

### ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ Ή ΕΠΙΣΚΕΥΗ;

Το πιο ηχηρό ερώτημα της συνάντησης είναι: τεκμηριώνουμε μόνο ή είναι δυνατή και η επισκευή; Ίσως δυνατή είναι μόνο η αυτο-επισκευή – αλλά μια συλλογική αυτο-επισκευή απαιτεί ένα εξελικτικό άλμα. Η τεκμηρίωση δεν είναι παθητική – καθιστά ορατούς τους διαγραμμένους δρώντες, συμμετέχει στη δημιουργία κόσμου, φέρει τον κίνδυνο μετασχηματισμού αυτών που καταγράφει. Όμως το να πας πέρα από την τεκμηρίωση, να βαδίσεις προς την αναδημιουργία του κόσμου – πώς θα μοιάζει αυτό, δεν είναι ακόμα σαφές. Το ερώτημα μένει ανοικτό, και ίσως πρέπει να μείνει ανοικτό.

«Τα ζώα δεν αναγνωρίζουν σύνορα – το νερό ρέει κάτω από τα τείχη. Αν ανασυγκροτήσουμε την οικολογία μέσα από τα σύνορα, μετασχηματίζουμε τα πάντα.»

Στην ελεύθερη συζήτηση, μια φωνή προτείνει να σταματήσουμε να εξυμνούμε τη διέλευση των συνόρων και να αρχίσουμε να αμφισβητούμε το ίδιο το σύνορο. Οι αφηγήσεις διέλευσης συνόρου ξανανομιμοποιούν το σύνορο. Το ζητούμενο είναι να θυμηθούμε το κοινό πριν από το σύνορο – νερό, κώμα, πρακτικές. Αυτή η ιστορική μνημονική εργασία κλονίζει τη φυσικότητα των συνόρων.

Μια άλλη φωνή μιλά για τη λειτουργία του φύλου ως συνόρου. Ένα μοντέλο που σταμάτησε να ξυρίζεται τις τρίχες των ποδιών της δέχεται απειλές βιασμού. Όταν περνάς ορισμένα σύνορα, συναντάς την εξουσία που τα προστατεύει. Η εξουσία θέλει να παραμένεις «αναγνώσιμη», κατανοητή μέσα στις υπάρχουσες κατηγορίες. Τα σώματα γίνονται σημάδια συνόρου· η απόρριψη της συμμόρφωσης είναι πράξη απόρριψης της κατηγοριοποίησης.

Οι φωνές που συγκεντρώθηκαν σε αυτή τη συνάντηση προέρχονται από διαφορετικές πειθαρχίες αλλά συγκλίνουν σε ένα κοινό ερώτημα: πώς να κατανοούμε τα σύνορα χωρίς να τα φυσικοποιούμε; Χωρίς να ρομαντικοποιούμε τη διέλευση συνόρων, χωρίς να εξιδανικεύουμε την έλλειψη συνόρων, αναγνωρίζοντας την αλήθεια ότι το σύνορο και προστατεύει και περιορίζει. Κάποια σύνορα μας προστατεύουν, κάποια μας επιτρέπουν να σκεφτόμαστε, κάποια μας περιορίζουν άδικα. Η διάκριση ανάμεσα στα επιβαλλόμενα σύνορα και τα επιλεγμένα σύνορα είναι σημαντική. Ο ερευνητής, για να καταλάβει, χαράζει αναλυτικά σύνορα – αλλά δεν συχέει αυτά τα αναλυτικά σύνορα με τα βιωμένα σύνορα. Το να ξεχωρίζεις ποιο είναι ποιο είναι μια διαρκής πρακτική.

«Ένωθα μόνη. Αυτή η συνάντηση σπάει τη μοναξιά και δείχνει ότι γίνονται παράλληλες δουλειές σε διαφορετικές πειθαρχίες. Δεν χρειάζεται να το κάνουμε μόνοι μας.»

Μια φωνή μιλά για την επιθυμία συνεργασίας: τον ενθουσιασμό να ενώσει αυτά που έχει συλλέξει διάσπαρτα με αυτά που άλλοι έχουν συλλέξει διαφορετικά, να μετασχηματιστούν μαζί αυτές οι συλλογές. Μια άλλη θέλει να ανοίξει διάλογο για το πώς λειτουργεί η κρατική εξουσία μέσα από το νερό και τα φράγματα. Μια άλλη ρωτά

πώς τα εσωτερικευμένα σύνορα διαμορφώνουν αυτό που βλέπουμε ως δυνατό. Κάθε φωνή παρουσιάζει την πρακτική της ως πρόταση – όχι ως απάντηση, αλλά ως πρόσκληση σε κοινή σκέψη.

Η ενέργεια της συνάντησης για τα σύνορα είναι μια ενέργεια παραγωγικής ασάφειας – στραμμένης όχι στην επίλυση των ερωτημάτων αλλά στην εμβάθυνσή τους, όχι στη συνταγή αλλά στη διατήρηση της περιέργειας. Οι συμμετέχοντες εκφράζουν την ανακούφιση να βρίσκουν άλλους που θέτουν παρόμοια ερωτήματα σε φαινομενικά απομακρυσμένα πεδία. Καμία πειθαρχία δεν αρκεί από μόνη της. Για να κατανοήσεις τα σύνορα χρειάζεται να εργάζεσαι ταυτόχρονα σε σωματικό, καλλιτεχνικό, ακτιβιστικό, ακαδημαϊκό και συγκινησιακό τρόπο.

Η ηθική δέσμευση πίσω από τη δουλειά είναι σαφής: να καθιστάς ορατά κατά μήκος των συνόρων, να μαρτυράς και να διατηρείς πρακτική αλληλεγγύης – προσέχοντας πώς οι ίδιες οι πρακτικές μας τεκμηρίωσης μπορούν να ξαναγράψουν τα σύνορα που προσπαθούμε να κατανοήσουμε.